

Asia: VN/25975/2021

Lausuntopyyntö hallituksen esitysluonnoksesta laiksi potilasasiavastaavista ja sosiaaliasiavastaavista

Lausunnonantajan lausunto

1. Edistääkö hallituksen esitysluonnos nykyistä paremmin potilaan sekä sosiaalihuollon ja varhaiskasvatuksen asiakkaan oikeuksien ja oikeusturvan toteutumista?

Eräs keskeinen seikka potilaiden ja asiakkaiden oikeuksien ja oikeusturvan tosiasiallisen toteutumisen kannalta on sen varmistaminen, että tieto potilas- ja sosiaaliasiavastaavien palveluista saavuttaa kohdeyleisön.

Esitysluonnoksessa voitaisiin ehdottaa säädettäväksi joko yleislakiin (kuten hallintolakiin) tai nyt relevantteihin erityislakeihin (kuten nyt esitettyyn lakiin potilasasiavastaavista ja sosiaaliasiavastaavista) velvollisuus sisällyttää sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisen ja tuottamisen kannalta relevantin hallintopäätöksen oikaisuvaatimusohjeeseen tieto hyvinvointialueen sosiaali- ja potilasasiavastaavista ja lyhyt kuvaus heidän toimenkuvastaan. Luonnollinen paikka tällaiselle säännökselle voisi olla esitetyn lain 2 §:n 4 momentissa, jossa säädetään muun muassa potilas- ja sosiaaliasiavamiesten toiminnasta tiedottamisesta.

Sosiaalihuollon asiakkaan omatyöntekijän taikka terveydenhuollon potilaan omahoitajan taikka muun potilaan ja asiakkaan hoidosta ja hoivasta vastaavan työntekijän tulisi myös tiedottaa potilasta ja asiakasta tämän mahdollisuudesta saada oikeuksiaan koskevaa ohjausta ja neuvontaa potilas- ja sosiaaliasiavastaavilta. Sinänsä tällaisen velvollisuuden tiedottamiseen voisi katsoa seuraavan jo viranomaisen neuvontavelvollisuudesta, josta säädetään hallintolain 8 §:ssä, sekä palveluperiaatteesta, josta säädetään hallintolain 7.1:ssä § ja 7.2:n §:ssä, jossa on viittaussäännös julkisuuslain 20.2 §:ään, jonka mukaan "[v]iranomaisen on tiedotettava toiminnastaan ja palveluistaan sekä yksilöiden ja yhteisöjen oikeuksista ja velvollisuuksista toimialaansa liittyvissä asioissa". Säännösten soveltaminen on ongelmallista kuitenkin sen vuoksi, että yleislakiin kirjatut säännökset ovat kovin yleisluontoisia, minkä lisäksi niitä sovelletaan vain viranomaisten toimintaan, ei kaikkeen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen tuottamiseen. Säännökset eivät myöskään

varsinaisesti velvoita antamaan tietoa potilas- ja sosiaaliasiavastaavista suoraan potilaalle tai asiakkaalle, ellei tämä erityisesti pyydä tietoa. Erityistä tukea tarvitsevien potilas- ja asiakasryhmien kohdalla tällaisen eksplisiittisen tiedotusvelvollisuuden säätäminen voisi olla erityisesti perusteltua, sillä näillä ryhmillä ei ole välttämättä samanlaisia tiedollisia, taidollisia taikka taloudellisia valmiuksia hankkia tietoa oikeuksistaan ja käytettävissä olevista oikeussuojakeinoista.

2. Onko potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toiminta tarkoituksenmukaista järjestää jatkossa pääasiassa hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän järjestämänä? (2 ja 3 §)

-

3. Onko potilasasiavastaavien toiminta tarkoituksenmukaista järjestää jatkossa erikseen

- a. valtion mielisairaaloissa
- b. Puolustusvoimien terveydenhuollossa
- c. Vankiterveydenhuollossa
- d. Työterveyslaitoksessa? (4 §)

-

4. Ovatko potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien riittävyttä ja vastuuhenkilön nimeämistä koskevat säännökset tarkoituksenmukaisia? (2 § 4 momentti, 4 § 4 momentti)

Potilas- ja sosiaaliasiavastaavien toimintaan osoitetut resurssit ovat olleet eri alueilla hyvinkin eri suuruisia, tavalla, joka ei selity pelkästään alueiden erilaisella väestörakenteella tai sairastavuudella. Kuten esitysluonnoksen perusteluissakin todetaan, lainsäädäntö ei nykyisellään sisällä eksplisiittisiä säännöksiä potilas- ja sosiaaliasiavastaavien riittävästä määrästä, mutta toiminnan tosiasiallisesti riittävän resursoinnin katsotaan silti olevan sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen järjestäjän vastuulla (s. 26). Nyt ehdotettu lain 2 §:n 2 momentti, jossa riittävydestä säädetään suoraan, mutta vailla konkreettista, edes ohjaavaa määrällistä tietoa veloitteen sisällöstä, ei ole tarkoituksenmukainen vastaavien riittävyyden turvaamiseksi. Kun hallituksen esitysluonnoksessa esitettyjen laskelmien pohjalta lakiin ei esitetä edes potilas- ja sosiaaliasiavastaavien sitovaa tai ohjeellista vähimmäismitoitusta, riskinä on, että kuten nyt, riittävyttä tulkittaisiin alueittain hyvin toisistaan poikkeavin tavoin (sekä palvelunjärjestäjien että valvovien viranomaisten toimesta).

Sitovan vähimmäismitoituksen lisäksi laissa olisi mahdollista säätää järjestäjän velvollisuudesta turvata riittävyys myös tosiasiallisesti, mikäli vähimmäismitoitus ei riitä. Väestöpohjan lisäksi riittävyyden arvioinnin voisi mahdollisesti sitoa yhteydenottojen määrään.

5. Turvaako esitys riittävästi potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien riippumattomuuden ja puolueettomuuden? (2 § 3 momentti, 4 § 3 momentti, 5 §)

On tärkeää, että potilas- ja sosiaaliasiavastaavien riippumattomuus ja puolueettomuus turvataan. Hallituksen esitysluonnoksessa tuodaan esille, että kyseiset tehtävät tulee järjestää erillään hyvinvointialueen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämiseen ja tuottamiseen liittyvistä tehtävistä, mikä on kannatettava muutos. Tällä hetkellä on saattanut olla mahdollista, että potilas- tai

sosiaaliasiamiehen tehtävää hoitanut henkilö on hoitanut kyseistä työtehtävää jonkin muun työtehtävän ohessa. Kokemuksemme mukaan asiamiehen kaksoisrooli, jossa hän asiamies hoitaa kunnassa kyseistä työtehtävää jonkin muun työtehtävän ohessa, voi herättää ristiriitaisia tunteita ja voi nostaa kynnystä ottaa yhteyttä asiamieheen.

Kuitenkin käytännössä, kun potilas- ja sosiaaliasiavastaavien työ muuttuu hyvinvointialueiden aiempaa laajemman järjestämisvastuun myötä kokoaikaisemmaksi, potilas- ja sosiaaliasiavastaavat tulevat todennäköisesti toimimaan aiempaa vähemmän terveyden- ja sosiaalihuollon käytännön työtehtävissä. Tämän todennäköisesti vielä aiempaa parempaan perehtyneisyyteen johtavan kokoaikaisuuden käänköpuolena on se, että potilas- ja sosiaaliasiamiehet eivät saa mahdollisesti kaipaamaansa jatkuvaa kosketusta alansa käytännön työtehtäviin. Tämän vuoksi emme pidä ongelmallisena sitä, että potilas- ja sosiaaliasiavastaavat voisivat halutessaan toimia päätoimensa ohella vastaavissa tehtävissä jollain muulla hyvinvointialueella.

6. Onko potilasasiavastaavan, sosiaaliasiavastaavan ja vastuuhenkilön kelpoisuutta koskeva säännös tarkoituksenmukainen? (6 §)

Tällä hetkellä potilasasiamiehen kelpoisuusvaatimukset poikkeavat toisistaan siten, että sosiaaliasiamieheltä vaaditaan soveltuvaa ylempää korkeakoulututkintoa. On tarkoituksenmukaista, että lain 6 §:ssä säädettäisiin potila- ja sosiaaliasiavastaavien sekä vastuuhenkilön yhtenäisistä kelpoisuusvaatimuksista, siten, että näillä kaikilla olisi tehtävään soveltuva ylempi korkeakoulututkinto sekä tehtävän edellyttämä tehtäväalan tuntemus.

7. Onko esityksessä huomioitu asianmukaisesti asiakkaiden kielelliset oikeudet? (7 §)

-

8. Onko potilasasiavastaavan, sosiaaliasiavastaavan ja vastuuhenkilön tehtävät määritelty tarkoituksenmukaisesti? (8 §)

Pääosin tehtävät säilyvät ennallaan. On kannatettavaa, että lainsäädännössä säädettäisiin myös raportointivelvollisuudesta koskien potilasasiavastaavia, mitä ei tällä hetkellä ole lainsäädännössä määritelty. Esityksessä todetaan, että vastuuhenkilö kokoaisi vuosittain yhdessä potilas- ja asiakasvastaavien kanssa selvityksen aluehallitukselle.

9. Ovatko rekisterinpitoa ja henkilötietojen käsittelyä koskevat säännökset asianmukaiset ja tarkoituksenmukaiset? (9 – 12 §)

-

10. Ovatko potilasasiavastaava ja sosiaaliasiavastaava –nimikkeet sopivat potilasasiamiesten ja sosiaaliasiamiesten uusiksi nimikkeiksi?

Potilasasiamiehen ja sosiaaliasiamiehen nimikkeiden muuttaminen sukupuolineutraaleiksi on kannatettava uudistus. Tässä yhteydessä olisi kuitenkin aiheellista tarkastella myös nimikkeiden muuta informatiivisuutta.

Sanojen alkuosat, ”potilasasia” ja ”sosiaaliasia” eivät itsessään kerro juurikaan potilas- ja sosiaaliasiamiesten tehtävistä. Nimikkeet eivät myöskään ole yhdenmukaiset siltä osin, että ”potilas” viittaa terveydenhuollon palveluja käyttävään henkilöön, mutta ”sosiaali”-etuliite taas ei viittaa samalla tavalla sosiaalihuollon palveluja käyttävään henkilöön. Yhtenäisyyden vuoksi tällöin tulisi käyttää sanaa ”asiakas”.

Sana ”vastaava” ei myöskään kerro juurikaan potilas- ja sosiaaliasiavastaavien tehtävänkuvista. Vastaavien tehtäväkuva ja toimivaltuudet huomioiden sopiva nimike kuvaamaan vastaavien toimintaa voisi olla ”neuvoja”, sillä vastaavat nimenomaisesti tiedottavat potilaiden ja asiakkaiden oikeuksista ja neuvovat yksittäisissä tapauksissa, mutta eivät varsinaisesti ota tai ole velvollisia ottamaan potilaiden tai asiakkaiden asian edistämistä vastuulleen taikka muullakaan tavoin ole vastuussa siitä, että potilaan ja asiakkaan oikeudet toteutuvat toimintayksiköissä.

Tehtäväkuvaa paremmin kuvaava nimike edesauttaisi sitä, että vastaavien roolia kohtaan ei kohdistuisi perusteettomia odotuksia ja että asiakkaat ja potilaat eivät potilas- ja sosiaaliasiavastaavan puoleen kääntyessään odottaisi saavansa samanlaista apua ja avustamista kuin julkiselta, oikeusavustajalta, luvan saaneelta oikeudenkäyntiavustajalta tai asianajajalta.

Näin ollen esimerkiksi nimikkeet ”potilasasianeuvoja” ja ”asiakasasianeuvoja” olisivat sekä yhdenmukaiset että informatiivisemmat kuin nyt ehdotetut potilasasiavastaava ja sosiaaliasiavastaava.

11. Vapaamuotoiset huomiot

Koska sosiaali- ja terveydenhuollon aineellinen lainsäädäntö sekä myös potilas- ja sosiaaliasiavastaavien tehtäväkentän kannalta muu relevantti sääntely, kuten yleishallinto-oikeudellinen lainsäädäntö, ovat jatkuvassa muutoksessa, on esityksen 2 §:n järjestämislain säännöksiin sidottu täydennyskoulutusvelvollisuus perusteltu. Lainsäädännön tuntemuksen lisäksi potilas- ja sosiaaliasiavastaavien tulisi perehtyä alansa kannalta relevanttiin oikeus- ja laillisuusvalvontakäytäntöön, varsinkin silloin, kun sääntely on väljä ja yksityiskohtaisempia tulkintaohjeita on löydettävissä esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuksista. Käytännössä potilas- ja sosiaaliasiamiehillä ei välttämättä ole mahdollisuutta seurata aktiivisesti oikeus- ja laillisuusvalvontakäytännön kehittymistä, jolloin mielekäs tapa osaamisen ylläpitämiseksi on säännöllinen täydennyskoulutuksiin osallistuminen. Nyt käsillä olevassa pykälässä voisi säätää tarkemmin täydennyskoulutusvelvoitteen sisällöstä.

Korhonen Oskari

Mielenterveyden keskusliitto ry - Oskari Korhonen, lakimies; Riikka Mettälä,
sosiaalityön asiantuntija